

Niels Høffding

Billaud-Varenne og demokratiet

- en studie i jacobinismens teori og praksis

Artiklen drejer sig generelt om demokratiproblemet og jacobinismen og i den sammenhæng mere specifikt om politikeren Billaud-Vareennes demokratiske opfattelse under den franske revolution. Han var medlem af Konventet og Velfærdsudvalget sammen med Robespierre, Saint-Just og andre fremtrædende jacobinere. Men hvorfor har han stået i skyggen af disse giganter? Hvorfor har forskerne ikke beskæftiget sig meget med denne tilsyneladende centrale skikkelse og hans ideer om demokrati? Artiklen søger at give et svar på disse spørgsmål.

Demokratiproblemet under den franske revolution

Frankrig kan under revolutionen opfattes som et laboratorium for udviklingen af det moderne demokrati og den republikanske idé. I det 18. århundrede var den republikanske styreform ikke særlig estimeret af de fleste politiske tænkere. Enten betragtede de den med foragt med henvisning til Genève, Venezia eller Nederlandene pga. disse republikkers fanatisme eller korruption. Eller også blev den betragtet som en utopi med rødder tilbage til antikken. Men efter at Thomas Paine havde udgivet sin pjece 'Common Sense' i januar 1776 i Philadelphia i mere end 100.000 eksemplarer, et imponerende oplag tiden og indbyggerantallet taget i betragtning, begyndte den at blive rehabiliteret. Englænderen Thomas Paine er blevet kaldt "revolutionernes nomade", da han deltog i både den amerikanske og den franske revolution og i begge tilfælde agiterede for republikken. Men for ham var det ikke styreformen og de politiske institutioner, der var det afgørende, men sindelaget (Vincent 1993 s. 101-126).

I november 1789 kom Paine til Paris og sammen med Condorcet, "den sidste oplysningsfilosof", oprettede han 'la Société républicaine' i juli 1791 lige efter Louis XVI's mislykkede flugt til Varennes. Han agiterede for republikkens oprettelse i sit blad 'Le Républicain ou le Défenseur du gouvernement représentatif', mens Condorcet den 8. juli holdt en tale i foreningen 'Cercle social' i Palais-Royal som fortæller for en gradvis overgang til republik (Coutel

1996 s. 126-130). Den folkelige Cordeliers-klub tog samtidig tanken op og afholdt et stort massesemøde på Marsmarken den 17. juli, som førte til en massakre forårsaget af nationalgarden under La Fayette's kommando. Dermed havde borgerskabet, repræsenteret af general La Fayette og Paris' borgmester Bailly, utilsigtet fremmet republikkens sag.

Det da ukendte medlem af den borgerlige Jacobinerklub, Billaud-Varenne, havde på samme tid i det forum stillet forslag om republikkens oprettelse. Men det var endnu for tidligt, og i en kort periode blev han endda strøget af medlemslisten. Men efter massakren på Marsmarken og splittelsen i Jacobinerklubben, hvorefter tilhængerne af det konstitutionelle monarki havde skilt sig ud og dannet Feuillant-klubben, blev Billaud-Varenne hurtigt genoptaget som medlem.

Der er skrevet biblioteker om Robespierre, Saint-Just og andre revolutionæres politiske tanker og teorier. Billaud-Varenne har også holdt en del taler og forfattet nogle vigtige politisk-ideologiske skrifter. Men hvorfor har han stået i skyggen af disse revolutionære giganter? Det kan undre, for han havde dog en fremtrædende plads blandt montagnarderne i Konventet og sæde i Velfærdsudvalget. En forklaring kan være Robespierre og Saint-Justs dramatiske endeligt og de myter, der knytter sig til dem, mens dette ikke er tilfældet med Billaud-Varenne. Men hans tanker og ideer, der indskriver sig i jacobinismen, er aldrig blevet gjort til genstand for mere dybtgående forskning.

Studiet af jacobinismen er interessant derved, at vi her møder en teori om demokratiet, som udformes, samtidig med at den afprøves i praksis. Det kan være af interesse at se, hvordan denne dialektiske proces har indvirket på Billaud-Varenes politisk-ideologiske tanker. Under analysen af hans skrifter opdager man, at de er præget af dobbeltheder og tvetydigheder. Hans teori viser sig at indeholde udpræget demokratiske elementer, men også modgående tendenser i mere autoritær retning. Det må indgå i en undersøgelse at prøve at udrede trådene og at finde forklaringer på disse modsigelser. Det vil føre for vidt her at komme ind på jacobinismen i dens totalitet. Det må være tilstrækkeligt at se på denne ideologiske aspekter, der i denne sammenhæng er relevante for hans ideer.

For at forstå Billaud-Varenes ideer om demokrati og republik kan man passende tage udgangspunkt i hans rapport af 1er floréal an II (20.4.1794) til Konventet med efterfølgende dekret. Mange af hans hovedideer findes her udtrykt i koncentreret form. Der omtales demokrati, folket som skal regenereres, republikanismen og den sociale lykke. Denne rapport munder ud i et dekret, som samler hans ideer i ét nøglebegreb: "Idet Nationalkonventet støtter sig på det franske folks dyder, erklærer det, at den demokratiske republik

skal triumfere, og at dens fjender skal straffes." ('La convention nationale... déclare qu'appuyée sur les vertus du peuple français, elle fera triompher la République démocratique, et qu'elle puniera ses ennemis') (Billaud 1794 s. 24).

Målet er den demokratiske republik. Men hvad lægger Billaud-Varenne i dette begreb? Da det ikke defineres nøjere i dekretet, må vi derfor ty til andre af hans skrifter for en nærmere indkredsning.

De skrifter, som benyttes i denne undersøgelse er 'L'Acéphocratie' om den føderative regering, som Billaud-Varenne forfattede kort efter Louis XVI's flugt til Varennes i juni 1791, 'Les Elements du Republicanisme' fra februar 1793 dvs. en periode, hvor han var på vej til magten, og endelig 'Principes régénérateurs du système social' fra jan.-feb. 1795, dvs. efter hans udtræden af Velfærdsudvalget og lige før hans arrestation og deportation (Billaud 1791, 1793, 1795).

Billaud-Varenne som politiker og forfatter

Da Jacques Nicolas Billaud-Varenne (1756-1819) er en af de mindre kendte fremtrædende revolutionære, skal hans vigtigste data kort omtales her (jfr. DSDE bd. 2). Han var uddannet som jurist og havde allerede før revolutionen skrevet nogle politiske pjecer, som kritiserede den ministerielle despotisme. Han var medlem af Jacobinerklubben og blev i september 1792 valgt ind i Konventet. I denne grundlovgivende forsamling var han en af de første, der foreslog republikken oprettet 22. september 1792 (Archives LII s. 80). Efter den revolutionære dag 4.-5. september 1793, hvorunder sans-culotterne fik tvunget mange af deres krav igennem over for Konventet, blev han dagen efter optaget i Velfærdsudvalget sammen med den anden yderliggående montagnard, Collot d'Herbois. Desuden medvirkede han til udrensningerne af girondinerne 2. juni 1793 og dantonisterne i april 1794. Under det stormfulde møde i Konventet den 9. thermidor år II (27. juli 1794) var han den, der mest veltalende førte an i opgøret med Robespierre, efter at Tallien havde givet det første signal til oprør (Moniteur 21 s. 331-343). Men hvorfor trak Billaud-Varenne så mange af sine politiske fæller i døden? Vi ved det ikke. Men vi kan i hvert fald slå fast, at han ikke var ambitiøs i gængs forstand og ikke udnyttede de politiske opgør til egen fordel.

Vi har mange vidnesbyrd om hans karakters lukkethed, fāmælted og spartanske levevis. Han virkede utilnærmelig på mange ved sit præsteagtige væsen, og hans ideer afspejler måske denne karakter med hang til at gå til yderligheder. "Han har en dolk under tungen," skulle Danton have sagt om ham (Lenôtre III 1905-30 s. 276).

På trods af at han havde været med til at fælde Robespierre, blev

han alligevel anklaget i Konventet for at være dennes medskyldige i Velfærdsudvalgets ekscesser. Populær var han heller ikke. Der er et eksempel på, at han i november 1794 blev forfulgt af en folkemængde, som råbte: "Ned med Billaud! Ned med bloddrikkeren!" (Ibid., s. 278)

Billaud-Varenne blev arresteret den 2. marts 1795 og levede under bevogtning i sit hjem i rue St.-André-des-Arts i det centrale Paris. Iflg. traditionen skulle han have gemt sine papirer i muren i sin bolig, men de er aldrig blevet fundet, og huset er siden revet ned.

Den 2. april 1795 skulle han deporteres, men hans transportvogn blev belejret af en folkeskare, som krævede ham guillotineret. Han blev senere i al ubemærkethed transporteret fra Paris til La Rochelle under skarp bevogtning og derefter sejlet til Cayenne og siden videre til Sinnamari. Her levede han beskedent i en hytte med en sort pige og dyrkede en jordlod med slaver, han som ellers havde været fortalere for slaveriets ophævelse!

I 1800 gav Napoleon ham og andre deporterede amnesti, men han afslog at tage tilbage til Frankrig, som han ikke længere betragtede som frihedens land. Under sit ophold skrev han en afhandling om kærligheden i rousseausk stil, som ikke er særlig interessant (Bégis 1893). I 1815 frygtede han Bourbonernes tilbagekomst efter Napoleons nederlag og tog derfor til New York. I september 1816 havnede han på Haïti, hvor han døde af dysenteri i 1819.

Billaud-Varenes teori om den demokratiske republik

Billaud-Varenes 'Principes' kan opfattes som hans politiske testamente, hvori han kommer længst i udviklingen af sin politiske teori. Første del drejer sig om kongedømmet, republikken og revolutionen, mens anden del omhandler demokratiets principper.

Hans teori har som udgangspunkt modsætningen mellem despotisme og republikanisme. Under kongedømmets despoti beherskes mennesket af fornedrelse og fordærv (Billaud 1795 s. 34). Dertil kommer vanen, som pga. den langvarige undertrykkelse er blevet menneskets anden natur (Ibid., s. 81). I den tilstand lever hver enkelt menneske som et individ, dvs. som et væsen, der koncentrerer sig om sig selv, er optaget af at erhverve sig rigdomme og lever isoleret i et samfund i stadig spænding. Det vil sige, at individerne er egoister præget af utaknemmelighed og jagten på goder, der er opnået gennem intriger og smiger (Ibid., s. 85).

Under republikanismen lever mennesker omvendt i et samfund knyttet sammen af fælles følelser, interesser og dyder. Han skelner mellem to former for dyd: 'la vertu morte', som er den negative eller passive dyd bestående i at undlade at gøre noget både af det onde og det gode, og 'la vraie vertu', som er

den aktive eller positive dyd. En borger opfyldt af sidstnævnte dyd er præget af retfærdighed, fornuft, storsind, hjertevarme og menneskekærlighed, som tillige er de egenskaber, der binder samfundet sammen (Ibid., s. 42, 56).

Hvilken slags antropologi formulerer Billaud-Varenne i sit skrift? Det er interessant at se, at han lægger en anti-rousseauisk holdning for dagen. Det gode menneske er ikke 'l'homme solitaire' i naturen, sådan som Rousseau påstod. Det ville være et menneske ude af stand til at leve med andre mennesker, 'une machine grossière', som han udtrykker det. Mennesket er med Aristoteles' ord et samfundsvæsen, 'un être de société'. Men dette væsen kan være spoleret og ødelagt af en korrumpet civilisation, som vi finder den under despotiet. Derfor er det republikkens opgave at regenerere mennesket, at skabe det nye menneske, 'l'homme nouveau' (Ibid., s. 36). Og dog er Billaud-Varenne trods alt barn af sin tid og dermed påvirket af Rousseau. Han mener som denne, at det dydige menneske udvikles bedst i landlige omgivelser, hvor det lever i største enkelhed. I modsætning hertil lever bymennesket i omgivelser, som er præget af fordærv, korrupsion og intriger (Ibid., s. 39).

Som så mange revolutionære skuede han også tilbage til antikke forbilleder. For Robespierre, Saint-Just o.a. var idealet den spartanske stat, som dyrkede de strenge og militante dyder. Det gælder også for Billaud-Varenne, som her lægger en udpræget revolutionær puritanisme for dagen ved gang på gang at agitere mod vellevned. Lüksus er dydens modstykke, skadelig for sæderne.

I 'Elements' kommer Billaud-Varenne ind på, at befolkningen er splittet i to klasser (Billaud 1793 s. 20). Der er individerne og borgerne, 'les individus et les citoyens'. Individerne er optaget af egne anliggender og lever isoleret, mens borgerne lever med en fælles følelse, har samme interesser og dyder. Det vil sige, at han ser årsagerne til klassesdelingen i samfundet i mindre grad ud fra økonomiske end ud fra etiske eller moralske kriterier. Andetsteds omtaler han, at folket er splittet mellem rige og fattige (Ibid., s. 142), dvs. ud fra økonomiske omend vage kriterier. Men i virkeligheden glider de etiske og økonomiske kriterier sammen for ham, idet han hævder, at de rige samtidig er individcentreret optagne af egne snævre egoistiske interesser, mens de gode borgere lever et beskedent og nøjsomt liv.

Men hvordan er denne afsporing i samfundsudviklingen sket? Hvorfor har samfundet fjernet sig fra demokratiets sande principper og er havnet i despotiets blindgyde? Det bunder for det første i den menneskelige psyke. Billaud-Varenne udtaler, at vi har os selv at takke for, at vi har ødelagt den oprindelige harmoni (Billaud 1795 s. 71). En første vigtig faktor er menneskets egoisme, ambitioner, grådighed, hovmod og andre laster, pga. disse negative egenskaber er vi havnet i denne miserable tilstand. Det skyldes med andre ord menneskets destruktive sider og indre modsigelser. En anden væsentlig

faktor er vanen, 'l'habitude'. Den er blevet en slags anden natur i mennesket, som ændrer karakteren, og som lammer ånd og evner (Ibid., s. 82). En tredje faktor, som han omtaler mest i 'Elements', og ikke så meget i 'Principes', er institutionerne (Billaud 1793 s. 15). Han omtaler generelt, at de sociale institutioner er et onde, som har bidraget til at skabe, hvad han kalder 'une civilisation mal combinée' (Ibid., s. 13). Det er nærliggende at hævde, at han her ligger på linje med Rousseau i dennes 'Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes', hvori dennes mest vidtgående civilisationskritik er at finde. Senere i floréal-dekretet modificerer Billaud-Varenne sin opfattelse derhen, at de republikanske institutioner er gode og dydsbefordrende, og at de bidrager til at fremme skabelsen af det nye republikanske menneske.

For Billaud-Varenne er folket, 'le peuple', et centralt begreb, for al magt udgår fra det (Billaud 1795 s. 124). Han fremhæver, at på den ene side er folket storslået, det har alle gode dyder, og det skal frelse republikken. Men på den anden side er det troskyldigt, da det har levet undertrykt i for lang tid og derfor er korrumpet. "Folket er altid en udmærket dommer ud fra det, det føler eller ud fra det, som det kan vurdere som godt eller dårligt; men det tager nødvendigvis fejl i det, som ligger uden for dets fatteevne; fordi det kun kan se dets ydre skin, som ambition og intrigen konstant bearbejder for at føre det på afveje..." ('Le peuple est toujours un excellent juge de ce qu'il sent, ou de ce qu'il peut apprécier, soit en bien, soit en mal; mais il se trompe nécessairement dans tout ce qui est au-delà de sa portée; parce qu'il ne sait y distinguer que les apparences, que l'ambition et l'intrigue s'étudient constamment à lui rendre fallacieuses...') (Ibid., s. 22). Folket skal genfødes, "régénérer" eller "renaître". Folket må oplyses for at kende sine virkelige interesser og finde sin sande natur.

Derved udtrykker han sin ambivalens over for folket. I princippet er det godt, storslået og ædelt, men i praksis er det blevet spoleret, dvs. at det kan formes efter omstændighederne. Men hvad bliver der så tilbage af folkets oprindelige natur? Hvordan skal det regenereres?

Skitse til en revolutionsteori

Svaret må være gennem en revolution. Denne må opfattes som en overgangsfase mellem despotiet og republikanismen, en slags renselsesfase i udviklingen frem mod frihed og dyd. I 'Principes' finder vi Billaud-Varens første skitse til en revolutionsteori. Først og fremmest har revolutionen både en materiel og en moralsk side. Han opstiller i al korthed en fase-teori ved at hævde, at det er filosofien, som i det stille forbereder revolutionen, ligesom det er undertrykkelsen, som motiverer den, fortvivlelsen, der realiserer den og energien, som gennemfører den. Det er den sociale kontrakt, som specificerer

den, lovgivningen, som befæster den, og folket, som understøtter og indvier den, og succesen, som legitimerer den. "Det drejer sig om at genopbygge på ny og ikke at reparere. Man kan aldrig bygge solidt på et vaklende grundlag..." (*Il s'agit donc de reconstruire à neuf, et non de réparer. Ce n'est jamais sur des bases ébranlées, qu'on peut bâtir solidement...*) (Billaud 1795 s. 97ff.)

Sådan afslutter han afsnittet om sin opfattelse af revolutionens oprindelse, forløb og resultat. Megen forklaringskraft kan den ikke siges at have. Da han ikke senere i sit skrift uddyber denne teori, kan den kun opfattes som et løst udkast af nærmest proklamatorisk art.

Men én passus i Billaud-Varences opfattelse af folkets vej mod regenerationen må vække forundring. I 'Elements' nævner han, at folket må have en leder, 'un chef', og med denne vil det være i stand til de største bedrifter (Billaud 1793 s. 29). Han uddyber ikke sit synspunkt yderligere. Men man må spørge sig selv, hvordan han forestiller sig denne leder. Hvem skal optræde i denne funktion? Hvad nu hvis denne fører folket på vildspor? Det er dog sket før i kongens skikkelse. Eller er det den noget mystiske passage hos Rousseau om den store lovgiver (Rousseau 1978 s. 219-226), som spørger hos Billaud-Varenne? Eller kan tekststedet snarere tolkes derhen, at denne leder må opfattes som en slags folkeopdrager. Jacobinerklubben kunne jo passende tillægges denne funktion. Jeg er tilbøjelig til at mene det sidste, når man tænker på, at Billaud-Varenne mange andre steder nævner, at folket må opdrages, og hvem kan gøre det bedre end Jacobinerklubben med dens netværk af filialer over hele Frankrig. Det er nærliggende at hævde, at en elitær for ikke at sige autoritær betragtningsmåde som en slange har sneget sig ind i det demokratiske paradisi.

Demokratiets principper

Hvordan opfatter Billaud-Varenne principperne for demokratiet? Han udtaler, at hemmeligheden bag disse er enkel.

Det første princip drejer sig om at etablere en styreform uden fattige og uden rige, ingen som alene hædres eller undertrykkes (Billaud 1795 s. 142). Problemet melder sig, hvad han mener med rige og fattige, for han definerer ikke kriterierne nøjere. Men han må have ment, at udjævningen af skellet mellem klasserne kan gennemføres mere konkret via lovgivningen, sådan som han gjorde det, mens han sad i Konventet.

Det andet princip han omtaler er, at styret skal være kollektivt, og hermed mener han, at de politiske beslutninger skal træffes i en lovgivende forsamling (Ibid., s. 149).

Det tredje princip er valgprincippet dvs., at forsamling og embedsmænd skal vælges. 'C'est un des principes fondamentaux de la démocratie' (Ibid., s.

149).

Det fjerde princip går ud på, at der skal være mundtlig afstemning. For, som han skriver, det er kun dem, der rødmer, som kræver at holde den skjult og i tavshed. Offentlighed er frihedens stærkeste bolværk (Ibid., s. 158).

Det femte princip går ud på at håndhæve tidsbegrænsning i udøvelsen af alle offentlige funktioner. Man må kun sidde inde med et embede i et år, og der skal gå tre år mellem fratrædelse og genindtrædelse i et embede. 'Voilà des règles essentiellement démocratiques...' (Ibid., s. 172f.).

Mange af disse principper kan mere eller mindre siges at være genkendelige i vores form for demokrati. Selv det første princip kan trods al sin vaghed siges at være udgangspunktet for senere tiders socialstat. Men det fjerde princip om mundtlighed i afstemninger adskiller sig fra vores opfattelse af demokrati. Vi har fastsat hemmelig afstemning ved valg som et fundamentalt princip for at undgå valgpres. Det er forbavsende, at Billaud-Varenne ikke har blik for mulighederne for misbrug ved offentlige valghandlinger. Men han forestiller sig åbenbart, at alle dydige borgere ved en fri og mundtlig afstemning giver deres mening tilkende, ligesom på torvet i Athen i antikken eller i Rousseaus schweiziske kantonen.

Forestillinger om den republikanske utopi

Hvilke mål opstiller Billaud-Varenne, og hvilke midler mener han kan bruges for at nå frem til den ideelle demokratiske republik? Der er tale om en vekselvirkning mellem hans politisk-ideologiske skrifter og den praktiske politik, som kom til udtryk i hans arbejde i Konventet og Velfærdsudvalget. Målet for revolutionen er at skabe det nye menneske 'l'homme nouveau', eller 'l'homme vertueux', et menneske, der er frigjort fra undertrykkelse og laster, og som gennem de republikanske dyder virker for almenvellet. Deraf følger det andet mål, som er at skabe den ideelle republik med den dertil hørende sociale lykke, 'bonheur social'. Hvad dermed menes fremgår både af hans teoretiske skrifter og de taler og dekretter, som han var ophavsmand til i Konventet.

Billaud-Varenne nævner, at oplysning er et af de vigtigste midler til at opnå disse mål. Hvad han dermed tænker på kommer til udtryk i floréal-rapporten fremlagt den 20. april 1794 (Billaud 1794 s. 19). Folket har længe været for uoplyst. Derfor må der skabes nye institutioner for at informere folket om de enkle sandheder, som danner elementerne i den sociale lykke. Blandt disse nævnes Konventets debatter, de folkelige klubbers diskussioner, aviser, teaterforestillinger, offentlige fester, monumenter og opdragelse.

Et andet vigtigt element er undervisning. Montagnarderne arbejdede, med Le Peletier i spidsen, på at introducere almen undervisning og derved

bryde kirkens hidtidige monopol. Le Peletier nåede at udfærdige et udkast, men blev myrdet inden han kunne nå at fremlægge sine planer for Konventet. Hvor stor en betydning man tillagde denne plan ses af, at det var selveste Robespierre, som oplæste hans manuskript for Konventet. Billaud-Varenne går måske et skridt videre, idet han ser undervisning som en mulighed for at skabe større lighed i samfundet. I 'Elements' formulerer han den tanke, at alle skal stilles lige ved deres karrieres begyndelse (Billaud 1793 s. 118).

Endelig som det tredje element peger han på, at patriotismen skal fremelskes. Det kan tage fem eller seks år at styrke patriotismen hos unge mennesker på 15-16 år, som er opfyldt af energi og dyd, og som derved både emotionelt og fornuftsmæssigt knyttes til forfatningen (Billaud 1795 s. 56).

Mange politiske tænkere havde i det 18. århundrede en tendens til at knytte patriotisme og ejendomsret sammen. Kun ejendomsbesiddere kan være ansvarlige nok til at være engageret i nationens anliggender. Den tanke er fremmed for Billaud-Varenne. Kærligheden til fædrelandet kan leve uafhængigt af ejendomsretten (Ibid., s. 183). Og heldigvis findes den allerede hos det arbejdende folk, som er opfyldt af dyd, og som arbejder for den fælles lykke (Ibid., s. 187). Men ellers fremmede man bedst nationalfølelsen ved at foranstalte store folkefester, som blev afholdt revolutionen igennem, med Robespierres storstilede fest for det højeste væsen i juni 1794 organiseret af maleren David som det mest spektakulære eksempel.

Hvad angår de materielle midler, som Billaud-Varenne fremhæver for at nå målet, er først og fremmest begrænsninger i ejendomsretten. Det er et ømtåleligt emne, han her kommer ind på. Han ofrer da også et stort kapitel i 'Elements' på dette spørgsmål (Billaud 1793 s. 46-130). Ejendomsretten er samfundets omdrejningspunkt, fastslår han. Men der bør ske en ændring i retning af en omfordeling, 'une repartition de biens', blandt alle borgere. Men ikke i absolut forstand. Hvad han dermed sigter til er, at der ikke kunne være tale om, hvad vi ville kalde en nationalisering eller det, som samtiden kaldte 'une loi agraire'. Billaud-Varenne lister på kattepoter, når han skriver, at man ikke for tiden, 'actuellement', skal beslaglægge kapitalisternes ejendom. Han foreslår en mildere fremgangsmåde, nemlig gennem 'une subdivision accélérée' at begrænse ejendomsrettens uheldige virkninger (Ibid., s. 102).

Hvad mener Billaud-Varenne egentlig? Med begrebet kapitalist forstår han ikke, hvad vi forbinder med ordet, men i særdeleshed spekulanter, dvs. de, som uretmæssigt udnytter situationen ved børsspekulationer og leverancer til militæret. Betyder hans forsigtige brug af 'actuellement', at han forestiller sig, at man senere, når revolutionen er mere rodfæstet, kan gå videre til en egentlig nationalisering af jord og ejendom? Det er uklart og må nok stå hen, fordi han var ved magten i så kort tid. Spørgsmålet blev først for alvor

taget op af de utopiske socialister, heriblandt Babeuf, der gik videre ved lidt senere i sit manifest at stille kravet om en ophævelse af ejendomsretten til produktionsmidlerne.

Billaud-Varenne giver et konkret eksempel på, hvordan han forestiller sig, at omfordelingen skal ske. En familie med tre børn har eksempelvis et maksimum på 20.000 livres til hvert. Hvis faderen ved sin død efterlader sig eksempelvis 100.000 livres, skal de resterende 40.000 inddrages til fordel for de fattige i samfundet. I de tilfælde hvor der ingen børn er, tilfalder hele formuen de fattige i nationen (Ibid., s. 122f.). Dermed er der åbnet op for, at staten kan gribe ind i omfordelingen af goderne i samfundet.

Når Billaud-Varenne forsigtigt indskyder sit 'actuellement', har han taget sine forbehold, men alligevel antydet at man senere kan gå videre i mere radikal retning. Billaud-Varenne er tvetydig på dette væsentlige punkt, men har i hvert fald rokket ved ejendomsretten som et næsten helligt princip.

Billaud-Varenne ser ud til at være villig til at gå videre, end mange montagnarder ønskede det. Robespierres holdning til spørgsmålet fremgår ret klart af hans tale den 24. april 1793, hvori han bl.a. udtaler i Konventet: "I bør vide, at denne agrarlov, som I har talt så meget om, kun er et fantasifoster skabt af slyngler for at skræmme de tåbelige... lighed i ejendom er hjernesvind. Hvad mig angår tror jeg, den er mindre nødvendig for den private end for den offentlige lykke. Det drejer sig snarere om at gøre fattigdom agtværdig end at afskaffe rigdom." ('Vous devez savoir que cette loi agraire, dont vous avez tant parlé, n'est qu'un fantôme créé par les fripons pour épouvanter les imbéciles... l'égalité des biens est une chimère. Pour moi, je la crois moins nécessaire au bonheur privé qu'à la félicité publique. Il s'agit bien plus de rendre la pauvreté honorable que de proscrire l'opulence') (Jaume 1989 s. 244). Ejendomsretten er ukrænkelig, sådan som det blev fastslået i menneskerettighedserklæringen af 1789, og som det også blev gentaget i den såkaldte montagnarderklæring af 1793.

Denne problematisering af ejendomsretten finder vi snarere i visse radikale kredse blandt sans-culotterne, ikke mindst hos 'les enragés', ledet af ekspræsten Jacques Roux (Dommanget 1976 s. 81-89). Det var derfor heller ikke uden grund, at Billaud-Varenne den 6. september 1793 blev optaget som medlem i Velfærdsudvalget. Det var netop på baggrund af sans-culotternes pres på det montagnarddominerede Konvent ved den store "journée révolutionnaire" dagene forinden. Ved at optage to radikale montagnarder som Billaud-Varenne og Collot d'Herbois som en slags talsmænd for sans-culotterne, kunne Konventet siges at imødekomme disses krav.

Det andet materielle middel til at opnå revolutionens mål drejer sig om at gennemføre en sociallovgivning. Det må siges, at Billaud-Varenne bestræbte

sig på at føre sine sociale ideer igennem. I en rapport fra et møde i Konventet den 9. juni 1793 (Billaud 1793a, no. 30) bebrejder han konventsmedlemmerne, at de ikke har gjort noget særligt for de fattigste. Det er trods alt dem, der har udgydt deres blod for at forsvare fædrelandet og republikken. I et forslag til dekret kræver han, at de fattigste skal være helt fritaget for betaling af alle direkte skatter.

Man kan spørge, hvorfor dette forslag blev stillet netop i begyndelsen af juni 1793. En uges tid før havde montagnarderne i alliance med sansculotterne gennemført en udrensning af de ledende girondinere i Konventet. Det kunne tænkes, at et sådant forslag havde det taktiske sigte dels at belønne de menige sansculotter, som havde deltaget i presset mod Konventet, dels at demonstrere montagnardernes sociale ansvarlighed. Indvendingen herimod må være, at Billaud-Varenne ikke plejede at være særlig taktisk i sit politiske virke. Men det er tænkeligt, at andre montagnarder ud fra andre motiver har tilskyndet ham til at komme med sådant et forslag.

I floréal-rapporten af 20. april 1794 fremlagt i Konventet kom Billaud-Varenne igen ind på det sociale spørgsmål (Billaud 1794 s. 22f.). Denne rapport kan ses som en første skitse til hans 'Principes' året efter, da mange af tankerne og ideerne findes her i en foreløbig form. "Borgere, vi har lovet at ære ulykken! Det vil være meget smukkere at få den til at forsvinde" (*'Citoyens, nous avons promis d'honorer le malheur! Il sera bien plus beau de le faire disparaître'*), udbryder han deklamatorisk fra talerstolen. Derefter foreslår han en række foranstaltninger til at komme de nødlidende til hjælp: der skal igangsættes offentligt byggeri, oprettes værksteder, graves kanaler og anlægges veje. Alle skal tilbydes et sikkert arbejde. Og så fortsætter han atter i retorisk stil: "Despotiet giver den elendige valget mellem behov og forbrydelse: i en fri stat er den trængende uskyldige fri for at gøre sig skyldig" (*'Le despotisme place le miserable entre le besoin et le crime: dans un état libre on épargne à l'innocence indigente la nécessité de se rendre coupable.'*) Dernæst følger det dekret, som er taget som udgangspunkt for denne artikel.

Atter kan man stille sig det spørgsmål, hvorfor dette sociale program blev lanceret netop på dette tidspunkt. I hvilken historisk kontekst skal det ses? Det er lige efter den periode i revolutionens historie, der er blevet kaldt fraktionernes opgør. I slutningen af marts var gruppen af hébertister og kredsen omkring Cordeliers-klubben, som ønskede en radikaliseret politik, blevet arresteret, dømt og guillotineret. Et par uger efter var den gruppe, kaldet dantonisterne ledet af Danton og Camille Desmoulins, som ønskede en afvikling af terrorpolitikken, blevet arresteret, dømt og guillotineret.

Atter kunne man tolke disse indrømmelser i social retning som en

beroligende gestus over for sans-culotterne, efter at montagnarderne havde uskadeliggjort deres ledere. Det falder i tråd med, at Saint-Just netop i samme periode havde forelagt de såkaldte ventôse-dekreter, som havde til hensigt at stille beslaglagt jord til rådighed for fattige sans-culotter (Saint-Just 1968 s. 205ff.). Er Billaud-Varenne blevet brugt som en slags garant for montagnardernes oprigtighed, han som var kendt for sin dystre radikalitet? Hvad enten det forholder sig sådan eller ej, kan man ikke betvivle Billaud-Varences oprigtighed med hensyn til, at de fattige og nødlidende også skulle have glæde af revolutionen, eller det som han kaldte "le bonheur social". Hans kollega i Velfærdsudvalget, Saint-Just, formulerede i samme dekret hovedideen med deres fælles revolutionsprojekt, som at 'le bonheur est une idée neuve en Europe.'

Billaud-Varenne og jacobinismen

Jacobinismen kan siges at være revolutionens mest elaborerede ideologi. I denne ideologiske ramme eksperimenteredes og tænkes de politiske begreber ind i en politisk praksis. Jacobinerne var ikke tilfredse med kun at fastslå formelle rettigheder, de ville også aktivere dem for således at skabe et nyt samfund. I sammenhæng med analysen af Billaud-Varences ideer skal tre elementer i jacobinismen fremdrages: en antropologi om relationen individ-borger, en politisk ideologi centreret dels om suveræniteten dels om repræsentation.

Den sociale tilstand etableres og udvikles gennem brugen af menneskets fornuft og intelligens. Men mennesket indeholder også en kraft eller passion, som kan være stærkere nemlig egoismen, og herved bliver mennesket et individ. Denne egoisme har fundet de bedste udfoldelsesmuligheder under l'Ancien Régime.

Hermed opstod et af de væsentligste problemer for jacobinerne, og Billaud-Varenne er nok den, der mest indgående har taget sig af dette problemkompleks: hvordan ændres mennesket fra at være et egoistisk individ til at blive borger, 'citoyen', i republikken? Det er dette spørgsmål, som Billaud-Varenne beskæftiger sig med specielt i 'Elements'. I det store og hele mener han, at det kan ske ved at fremme republikanismen eller dyden gennem de republikanske institutioners etablering og virke.

Hertil knytter sig også jacobinernes opfattelse af folket, 'le peuple'. Sieyès gav i revolutionens første år udtryk for den opfattelse, at folket var en numerisk størrelse, en simpel addition af de enkelte individer. Men sådan som jacobinismen udviklede sig, blev folket mere og mere en abstraktion. Folket var en enhed, et kollektivt individ, en moralsk snarere end en politisk enhed, et kvalitativt begreb som inkarnationen af det gode.

Men denne opfattelse af folket medfører en begrebslig tvetydighed. Nok er folket som sådan indbegrebet af det gode, men samtidig er det under l'Ancien Régimes vrangstyre blevet korrumpet. Derfor må folket regenereres og dermed genfinde sin oprindelige natur. Og hvordan nå frem til denne tabte natur? I Billaud-Varences floréal-rapport (20. april 1794) findes følgende svar: "Man må så at sige genskabe det folk, som man vil give friheden, eftersom man bliver nødt til at ødelægge gamle fordomme, ændre traditionsbundne vaner, forbedre depraverede følelser, begrænse overflødige behov, udrydde rodfæstede laster..." ('Il faut, pour ainsi dire, recréer le peuple qu'on veut rendre à la liberté, puisqu'il faut détruire d'anciens préjugés, changer d'antiques habitudes, perfectionner des affections dépravées, restreindre des besoins superflus, extirper des vices invétérés...') (Billaud 1794 s. 5). Genvejen til at regenerere folket, dvs. genfinde dets oprindelige natur, går paradoksalt nok ad kunstig vej gennem det revolutionære republikanske styre.

I spørgsmålet om suveræniteten lagde jacobinerne sig i teorien tæt op ad Rousseaus definitioner formuleret i 'Contrat social'. Suveræniteten tilhører folket, og den kan ikke repræsenteres (Rousseau 1978 s. 198ff.). Suveræniteten har tre bestanddele: den skaber loven, den er uoverdragelig, 'inaliénable', den er udelelig, 'indivisible'.

Igen viser tvetydigheden sig i jacobinismen i problemerne med, hvordan forene den eksisterende repræsentation, i dette tilfælde Konventet, med dette princip? Der skulle foretages ikke så få semantiske krumspring for at forene disse to i virkeligheden uforenelige størrelser.

Det er bemærkelsesværdigt, at Billaud-Varenne i sit tidligere værk, 'L'Acéphocratie', udtaler sig varmt for en føderativ regering. Han formulerer det således, at magten samlet hos kongen er korrumpet, og at friheden sikres bedst under en føderativ regering, dvs. at magten er delt mellem forskellige instanser. "Det er således snarere den modererende magtdeling end oppositionen til magten, som etablerer dens sande balance..." ('C'est donc plutôt la division modificative que l'opposition des pouvoirs, qui en établit le vrai balancement...') (Billaud 1791 s. 17).

Om den centraliserede magts skadevirkninger skriver han senere: "ethvert samfund, hvor rettighedernes garanti ikke er sikret ved begrænsninger i magten, har ikke nogen forfatning. Thi det er en ubestridelig sandhed, at det altid var en for stor magtudøvelse, som omstyrter de mest konsoliderede forfatninger, for dér hvor autoriteten kan alt, kan loven intet..." ('toute société dans laquelle la garantie des droits n'était pas assurée par limitation des pouvoirs n'avait point de constitution. Car il est d'une vérité incontestable que ce furent toujours les pouvoirs d'une trop grande étendue qui renversèrent les constitutions les plus consolidées, parce qu'où l'autorité peut tout, la loi ne peut

rien...') (Ibid. s. 32). Derfor sikres friheden bedst ved, at magten er decentral og kollektiv. "Der skal være flere kollektive magtfunktioner forbundne med hinanden... Ved denne magtdeling bevarer man lovens herredømme i al dens kraft..." ('Il faut qu'il existe plusieurs puissances collectives, enchaînées les unes par les autres... Par cette subdivision on conserve à l'empire de la loi toute sa force...') (Ibid., s. 68). Det mener han kan være forklaringen på, at det er lykkedes det lille Schweiz at bevare sin frihed.

Forråsaget af revolutionens kaos i 1792-93 nærmede de ledende jacobinere og montagnarder som Robespierre, Saint-Just og Billaud-Varenne sig mere og mere den opfattelse, at suveræniteten er én udelelig helhed. Den må være samlet ét sted. Udvikling af denne enhedstanke finder sit tydeligste udtryk i dekretet af 14. frimaire år II (4. december 1793), som Billaud-Varenne var medansvarlig for: "hver god regering bør have et viljens centrum" ('tout bon gouvernement doit avoir un centre de volonté...'). Men samtidig fastslår han, at "vi har proklameret republikken, og vi er stadig organiseret som et monarki." ('nous avons décrété la République, et nous sommes encore organisée en monarchie') (Billaud 1793b, s. 7). Så der er lang vej endnu, førend man er nået frem til den demokratiske republik.

I den forbindelse er det værd at nævne, at forinden havde en anden opfattelse gjort sig gældende. Filosofen og politikeren Condorcet havde i kraft af sin stilling som formand for Konventets forfatningsudvalg fået til opgave at fremlægge et udkast til en ny republikansk forfatning. På trods af at Condorcet altid påberåbte sig sin uafhængighed af de stridende parter, har den fejlagtigt fået tilnavnet "den girondinske forfatning". Condorcet gør den opfattelse gældende, at suveræniteten ikke skal være baseret på folkeviljen, men på den kollektive fornuft. "Det er nødvendigheden af og pligten til at adlyde i de handlinger, som bør følge en fælles regel, ikke pga. dens egen fornuft, men af det største antals kollektive fornuft; jeg siger i følge dets fornuft, ikke i følge dets vilje, thi flertallets magt over mindretallet bør ikke være vilkårligt... Denne skelnen er ikke ligegyldig; et kollektiv af mennesker kan og bør lige så vel som et individ, skelne mellem det, som det vil og det, som det finder fornuftigt og retfærdigt..." ('C'est la nécessité et l'obligation d'obéir, dans les actions qui doivent suivre une règle commune, non à sa propre raison, mais à la raison collective du plus grand nombre; je dis à sa raison et non à sa volonté, car le pouvoir de la majorité sur la minorité ne doit pas être arbitraire... Cette distinction n'est pas futile: une collection d'hommes peut et doit, aussi bien qu'un individu, distinguer ce qu'elle veut de ce qu'elle trouve raisonnable et juste...') (Coutel 1996 s. 139f). Suveræniteten falder i en uadskillelig del, kaldet 'pouvoir constituant' og en overførlig del, kaldet 'exercice législatif'. Det vil sige, at Condorcet lancerede et alternativ til

enhedstanken. En del af suveræniteten kan overdrages til en forsamling, og derved kan suveræniteten opfattes, ikke som en fast uforanderlig entitet, men snarere som en kontinuerlig proces mellem de regerende og de regerede.

Da Condorcet fremlagde sit forfatningsforslag (Ibid., s. 261-273) i Konventet 15. februar 1793 herskede der dyb tavshed i salen. Hans ideer faldt ikke i god jord. Konceptet om suverænitets udelelighed havde større slagkraft, og det viste sig vanskeligt at sætte sig ud over "kirkefaderen" Rousseaus dogme. Montagnarderne, med Hérault de Sechelles som formand for en ny forfatningskommission, udarbejdede i al hast et nyt forslag. Det blev det, som har fået tilnavnet "montagnard-forfatningen", og som blev vedtaget 24. juni 1793. Hermed var Condorcet kørt ud på et sidespor. Han blev som påstået girondiner anklaget for at konspirere mod republikken, måtte gå under jorden, blev arresteret og begik selvmord for at undgå guillotinen.

Det ideologiske opgør i spørgsmålet om suveræniteten, opfattet som en absolut eller en relativ entitet, indskrives i den politiske magtkamp mellem girondinerne og montagnarderne, et opgør, som endte med de sidstnævntes sejr. Suveræniteten opfattet som en metafysisk abstraktion slog igennem, men må ses som et led i en magtpolitisk kontekst.

Det tredje store problem var spørgsmålet om repræsentationen. Igen er tvetydigheden åbenbar. Hvordan forene idealforestillingen om en udelelig suverænitæt med den eksisterende repræsentation in casu Konventet. Gennem de revolutionæres taler kan man fornemme besværet med at komme over dette dilemma. Montagnarden Seconds formulerede tanken om, at delen, læs Konventet, indeholder helheden, læs folket (Jaume 1989 s. 349). Robespierre nævner i flere taler, at medlemmerne i Konventet ikke er at opfatte som repræsentanter, men som delegerede, "mandataires" (Cobban 1968 s. 149) Det lykkedes aldrig for jacobinerne eller montagnarderne at skabe en sammenhængende teori på dette punkt, og opgaven må også siges at være umulig.

Konklusion og perspektivering

Hvorfor beskæftige sig med Billaud-Varenes politiske tanker? Ud over at være optaget af spørgsmålet om den politiske styreform, som blev et standende problem revolutionen igennem, og for dens sags skyld det meste af det 19. århundrede, lå de sociale problemer ham også meget på sinde. Spørgsmålet om ejendomsretten optager en god del af hans 'Elements', men en afklaring af dens grænser nåede han ikke rigtig frem til. Det blev de utopiske socialister, som for alvor tog dette problem op til debat. Han gjorde sig tanker om en sociallovgivning, men den førte heller ikke til meget i praksis, da andre problemer som fx. krigen pressede sig på. Dertil kommer, at montagnarderne

var for kort tid ved magten, til at deres politik kunne realiseres.

Under tekstanalysen bliver man slået af den tvetydighed og afstand, der findes mellem forestillingerne og realiteterne. Suveræniteten fastslås som udelelig, men bliver alligevel repræsenteret i Konventet. Folket er i princippet godt, men er alligevel blevet fordærvet af den historiske udvikling. Dette spolerede folk må opdrages via lovgivning og gode republikanske institutioner under anførsel af en oplyst og dydig elite af jacobinerne. Disse har til opgave at regenerere folket, så det kan genvinde sin "natur" og blive det sande og virkelige folk igen. Derved blev politik for Billaud-Varenne og andre jacobinere at opfatte som moral anvendt i praksis. Etik og politik var et og det samme. Efter en nærmere analyse ses det, at hans politiske tanker er præget af en tvetydig blanding af demokratiske og elitære forestillinger.

Opgøret mellem Condorcet og Hérault de Séchelles' forfatningsforslag illustrerer tillige, at oplysningstiden er ved at rinde ud. Condorcets forslag om at basere forfatningen på en slags kollektiv fornuft blev forkastet, og folkeviljen blev fastslået som en metafysisk entitet i den vedtagne, men aldrig fungerende montagnard-forfatning. Som Saint-Just udtrykte det, gives lovene i overensstemmelse med menneskets natur og hjerte (Jaume 1989 s. 319). Billaud-Varenne kunne have tilsluttet sig dette diktum. Og dermed kan romantiske forestillinger, indflydet af Rousseau, siges at vinde indpas i den politiske tænkning.

Den romantiske dyrkelse af folket in abstractum og suveræniteten som en monolitisk entitet viste sig at kunne indebære faren for udviklingen af det elitære og autoritære demokrati. Denne tendens ses allerede i udviklingen af Billaud-Varences ideer om et decentralt styre, formuleret i 'Acéphocratie', til forestillingen om et centraliseret styre, som det tydeligst ses af hans rapport i tilknytning til frimaire-loven i december 1793. Forklaringen på dette brud må ses i sammenhæng med hans ændrede stilling fra at være en ikke-ansvarlig politiker i opposition til kongemagten i 1791 til at blive en ansvarlig revolutionær politiker i 1793 under stort ydre og indre pres. I sådanne tilfælde er der en tendens til at styrke den udøvende magt.

Set i større perspektiv er den potentielle skævvridning af den demokratiske udvikling en fare, som Tocqueville advarede imod i det 19. århundrede (Tocqueville 1952), og som Talmon i mere ekstrem form har fulgt op i det 20. århundrede. Han mener endog at kunne føre denne tendens tilbage til oplysningsfilosofferne (Talmon 1952).

Konkluderende kan det for det første siges, at studiet af Billaud-Varences' politiske tanker er interessant derved, at vi kan følge den dialektiske udvikling mellem teori og praksis i det politiske laboratorium som Frankrig var i perioden 1789-99. For det andet kan studiet bidrage til dels at finde genesen

til det sociale demokrati, dels paradoksalt nok også spore tendensen til de mere pseudodemokratiske autoritære styreformere, som både Napoleon I og Napoleon III senere forstod at udnytte via plebiscitter.

Måske var det ikke uden grund, at Napoleon tilbød Billaud-Varenne amnesti efter sigende for at gøre ham til minister. Den autoritære demokrat kunne måske have gjort god fyldest i det nye autokrati.

Litteratur

Primær litteratur

Archives parlementaires t. LII

ed. A. Bégis: Mémoires inédits. Paris 1893

Billaud-Varenne: L'Acéphocratie ou le Gouvernement fédératif. Paris 1791 (Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, cote L 2876)

Billaud-Varenne: Les Elements du Republicanisme. Paris an I (feb. 1793) (Bibliothèque Nationale, Lb 41 2383, microfiche 6106)

Billaud-Varenne: "Principe constitutionnel de la séance du 9 juin an I (1793a)" in Constitution t. IV no. 30 (Bibliothèque Historique de la Ville de Paris, cote 602364)

Decret du 14 frimaire précédé du rapport au nom du comité de salut public sur un mode de gouvernement provisoire et révolutionnaire par Billaud-Varenne à la séance du 28 brumaire an II (18. nov. 1793b) (B.N., Le 38 2031)

Billaud-Varenne: "Sur la théorie du gouvernement démocratique, 1er floréal an II (1794)" in Convention Nationale t. VI no. 17 (BHVP, cote 601606)

Billaud-Varenne: Principes régénérateurs du système social. Paris pluviose an III (jan.-feb. 1795) (B.N., microfiche 5862)

"De la république, ou un roi est-il nécessaire à la conservation de la liberté?" og "De la nature des pouvoirs politiques dans une nation libre" in Politique de Condorcet présenté par Charles Coutel, Paris 1996

"Le manifeste des enrégés du 25 juin 1793" in Maurice Dommanget: Jacques Roux, Pierre Dolivier et le manifeste des enrégés. Paris 1976

Le Moniteur. t. 21, Paris 1861

J.J.Rousseau: Du Contrat social, livre II, 7. Paris (1762) 1978

"Rapport sur le mode d'exécution du décret contre les ennemis de la Révolution du 13 ventôse an II" (3. marts 1794) in Saint-Just Oeuvres choisies. Paris 1968

Sekundær litteratur

Alfred Cobban: Aspect of the French Revolution. London 1968

Den Store Danske Encyklopædi bd. 2.

Lucien Jaume: Le discours jacobin et la démocratie. Paris 1989

Georges Lenôtre: Paris révolutionnaire. Vieilles maisons, vieux papiers III Paris 1905-30

J.L.Talmon: The Origins of Totalitarian Democracy. London 1952

Alexis de Tocqueville: L'Ancien Régime et la Révolution. Paris (1856)1952

Bernard Vincent: "Thomas Paine, républicain de l'univers" in François Furet & Mona Ozouf: Le siècle de l'avènement républicain. Paris 1993

Supplerende litteratur

Crane Brinton: The Jacobins. New York 1930

Ferenc Fehér: The Frozen Revolution: An Essay on Jacobinism. Cambridge 1987

François Furet & Mona Ozouf: Dictionnaire critique de la Révolution française. Paris 1988

Patrice Gueniffey: La Politique de la Terreur. Paris 2000

Patrice Higonnet: Goodness beyond Virtue. Jacobins during the French Revolution. Harvard 1998

Niels Høffding: Friheden eller døden - den franske Revolution. Kbh. 1989

Mona Ozouf: L'Homme régénéré. Paris 1989